

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 63 (1949)

Artikel: Igl ô Non raquinta da la Meric
Autor: Dolf, Tumasch
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-217716>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Igl ô Non raquinta da la Meric

Da Tumasch Dolj

Jau era surmester a Ziran, egn dils amprems onns. Ena dumengia, ca era betga ia ansei, sunti passo orase per la vischnanca ad ancunter Reschen. Igl era qua vei ils davos d'october ad en beal gi plagn sulegl. Gest orasesur la vischnanca vezi igl ô Non Gelli, sassand agl sulegl, igl dias puso vei ancunter en da ques tarments craps là. Igl ô Non era en beal um vigl cun tgavels alvs sco la nev. El era ear adigna da buna luna a curtasevel. «Oz al stos plidintar, forza ca'l tgi raquinta anzatge interessant», veia getg a mamez.

«Ai buna sera, ô Non, stes ampo a sulegl?»

«Bunon, ea jau stund ampo a sulegl; quei fa tgold a bagn. — A naua vas?»

«Mo ampo a spass. Jau creg dantant, ca vigli gest star ena urèala qua cun vus a sulegl.»

«Ea buschent, nus savagn lura discurer en mielet ansemel.»

«Quants onns ves ussa propi? A mei parigl, ca's segias adigna tuttegn, ea, in pudess bunameng crer, ca's gnesses da gi an gi ple giuven anstagl ple vigl.»

«Ea, ple giuven! Sund nut ple, gnanc far or ampo lena posi. 82 onns veia cumplania ils 16 da que mains, ussa sas.»

«Geabagn, geabagn, scha lura hagl bagn tutgea blear agl curs d'ena schi lunga veta.»

«Avunda, avunda, digl bien a digl mal. Mo ussa veia betga ple grands quitos, sund cuntaint. Ils meas unfants a biedis en buns a ple ca buns cun me.»

«Moscha, gliez e bagn da vus cuvir. — Eras vus betga sto alla Meric da giuvens onns? Jau tratg, ca mi onda Vreana vegi gia getg enea anzatge da quei.»

«Bagn, bagn, tschentg onns sunti sto alla Meric, agn California.»

Ad ussa hani ils seas îls antschiets a targlischar. Sainza stuer castgear hal igl ô Non mi raquinto da la Meric, a jau ve tarlo a tarlo. Co ques vigls san raquintar! Se nuta, quantas pipas tubac nus vagn fimo que suaintermiezgi. Mo jau vi ampruar da scriver, schi bagn sco se, quei ch'igl ô Non ha fatg tras sen viedi ad alla Meric. Tarlà peia:

«Quei e sto dils 1854. Dappertut anturn navla la cureala, ch'in vegi cato ôr an California, plunas d'ôr, in basigni qua me sasbassar a setgi lura prender sei tant sco in vigli. — Ea, sch'igl fuss sto la verdad! Mo nus giuvens narrs cartevan.

Igl era lura nuta buns tains tier nus. Las tgeas plagnas gliad a poc u nut da ruir. Ear nus eran 8 unfants. Da gudagnear era betga blear. An Italia vevin poc per ir a barsar an ques furns, ad a la fegn s'avanzar en chics. Ascheia egl da capir, ca nus giuvens vagn tgappo la feavra d'ir sur la mar vei — ner sco egn da Ferrera scheva: sur igl zup grand vei — a gnir rechs an curt tains. Ena partida da Schons era schon ida dils 1848. Gliez era sto ils amprems.

Ils meas geniturs han gl' amprem, cur ve scho mitschear or, ca vigli ir sur l'ava vei, lia saver nut da quei. Mi mama ha spons blearas larmas. Mo tge badan giuvens da quei. Jau ve betga sascho metter giau, ad ils meas han stuia dar suainter. Ad anc 59 otêrs han fatg ascheia. Ea, gest 60 eran agn tut cun da las Ferreras, Avers a Valragn.

Ils 8 da zercladur égl sto da dar pietigott als nos ad alla nossa vallada. Qua a Ziran éla gnida ansemel l'antiera cumpagneia dad emigrants, beals a frestgs giuvens, l'egn sco l'oter, mintgegn cun en matg da neglas se la tgapeala. Da prender cumgnea e lura tuttegna anc sto fri greav. Da quels ch'in vess mai cartia, han spons larmas. — Da far viedi navigl anc allura betga schi tientsch sco ozilgi. Basta, anzaco essan rivos tocca Basel. Là vainsa via per l'ampremea la veia fier. Cun lezza essan is tra la Frantscha tocca Havra. Sas, quei e en grand port da mar. Pos cumprender, tge îls nus vagn fatg, cur ca nus vagn via la mar a tut ques bastimaints! Rivos a Havra eran qua vei encunter miezgi, a pér da notg allas 10 essan s'ambartgeas. Igl nos bastimaint era en tarment coloss a veva num «la Normandie». En per tschient persuinas vevan plaz sen el. El navigeva cun tendas. Bastimaints da

vapur vasevin dilsez tains anc betg. Da la punt da la bartga nus hani mano gio per ena stgeala ad an ena tarmenta localitad bassa, ch'in bunameng tgappava aint cugl tgea agl palantschia sura. Propi faneastras erigl nignas. Ena retscha pitgs radunds alla paré serveva sco talas. A qua vainsa gia da passantar igl nos antier viedi. Da beal' ora savevan natiral ir sei se la punt, mo da por' ora, da burascas stuevan star trasor giau an quella tana. A quei era strusch da surpurtar, pertge ils blears vevan lura anc tier tut gl' oter igl mal da la mar. Mo basta, quei e tut passo.

L'amprema notg vainsa durmia sco tés, nus eran stanchels digl viedi tocca Havra. Cur nus essan sadasdos la daman ad is sei se la punt, eran or propi se la mar. Nut vasevin oter ca tschiel ad ava. Quei para ad egn gl'amprem tut tscheart, mo in sadisa plan a plan landervei. Ils gis en passos, las eandas en passadas, nigna fegn levla prender la mar. Ils blears vevan avunda a ple c'avunda digl viedi. Mo jau less da tut ansemel gir nut, sch'igl vess betga do anzatge oter, ca nus ha pria tut la curascha a nus fatg sadesperar. En gi hagl gia num, ch'igl segi rut or ena malsogna cuntagiusa se la bartga. I tignan egl discus, mo igl segi tuttegna vagnia or. En pér passaschiers segien schon morts. In vegi mess ad els ena pesa ved ils pés a scho ir els sur en' essa oragiau alla mar. Quei vigni natiral fatg da notg, per ca nign ancorschi anzatge. Pos cumprender, tge impressiun quei ha fatg sen nus! En pér gis suainter sasaintan dus dad Andeer betga bagn. Igl era dus frars Pajarola, talianers, carschis sei ad Andeer, dus stupent giuvens. Els han survagnia sfiers or (eczem) ad han stuia ir tigl docter. Nus mai als vagn via ple. Poverets, els vevan ear cato ena fossa bletscha alla mar. — Da taner discus la malsogna nava betga ple. Enaparts schevan ch'igl segi la virola nera, oters perfin la pesta. Ussa eni tut ils passaschiers gnis visitos digl docter. Nus da Schons tocca tigl Tieni Grischott da Ferrera hani catto per sans. Lez hal igl docter fatg gnir tier el, a nus vagn cartia, ca's vaseien ear betga ple igl Tieni. Mo varda, suainter ena peaza turnel. — «A co egl ia?» gli dumandainsa.

«Mo co egl ia», rispundel cun en rir maliztgus. «En' antiera roscha eran là tigl docter. A mei hal do en gutteret cun aint ena avetta cler melna a gi ca degi prender quei. Jau safid betga digl tut da la tgosa, vont ampo plenvei, volv il dies a tschels e fetsch

sco da prender la madaschegna. Mo anstagl aintagio per la gula la laschi ir tranter igl bastuir a la tgamischa giau. Vurda qua!» — El mussa igl bastuir a la tgamischa. Tut ars eni. — «Quei e sto ena madaschegna recenta! La canaglia d'en docter! Bien ca sund sto mal, schiglio mi vasevas nuta ple. — Ussa vutigl vurdar sesur bagn ch'i mi traplien betg anc enea.»

Igl han betga traplo ple igl Tieni. El ha ear nuta tgappo la malsogna, e rivo alla Meric, sto là ena roscha d'onns, turno anor a mort qua avant tres quater onns alla si Ferrera. Ascheia egl sto ia cuigl Tieni.

Nus oters essan tuts gnis da mitshear da la malsogna. Igl viedi leva dantant prender nigra fegn. La vivanda a l'ava antschavavan a gnir stgarsas se la bartga. Las porziuns gnevan ple a ple pintgas. Burascas a lura puspe megna poc vent schavan betga rivar anavant la bartga. O tge ca nus vessen do me per ampo ava frestga sco nus vagn qua!

Anzacuras, 60 gis suainter la partenza da Havra, essan rivos a New York. Quei ha do ena legreia se la bartga. Miez ordisenn eran. Dantant hagl prest samido. Anstagl saver ir aint agl port da New York a bandunar la bartga, hagl gia num, ca nus stotgien anc star diesch gis or se la mar a far gurantina pervea da quella malsogna. Mo giesmains da maglear vainsa survagnia. Ena bartga americana vagneva mintgagi cun pan ad otra vivanda. D'ena distanza da 5—10 meters fierevin na toc a toc a nus ascheia sco in fiera vei la tgarn a bestgas da rapina, ca en serradas aint. Quei nava tier! Mintgegn ca leva survagnir anzatge. Ils fermes ad impertinents survagnevan ple c'avunda ad ils debels a modests gnevan alla curta. Nus da Schons stevan ansemel a sadustavan, ad igl vevan respect da nus, ad a blears ca savevan betga sadustar vainsa nus gido.

Ils diesch gis en passos, a nus essan gnis da metter il nos pe sen teara ferma. Jau mena amblid ils sentimaints ca ve gia que mument. — A New York vainsa satania sei en pér gis a savia vurdar que grand e beal martgea. Sgratanivels devigl da que tains anc betg, mo oter avunda dad admirar.

Ozilgi vani per rivar an California davenda New York culla veia fier. Quei savevin anc alura betg; la veia fier, ch'in numna la «Pacific», era anc betga biageada. Ascheia stuevin ir cun ena cara-

vana d'emigrants, traversar l'antiera Meric — a quei era en viedi lung a prigus — ner ir sur la mar, giau ad anturn. Nus essan saresolts da far gliez. Que viedi e sto ple amparnevel ca quel tocca New York ad ha diro toca tier igl Istmus da Panama me 20 gis. Sur igl Istmus vei hagl gia num dad ir a pé, en nunudia stentus viedi per miserablas sendas a tra gold primitiv. A caliras erigl. Tranter aint devigl mintgatant scurzadas (urezis), ch'in tartgeva ca l'ava lagutass tut. Mo ear tut quei vainsa pudia surventscher ad essan rivos vei agl martgeaet da Panama alla riva digl Pacific. Se la mar vainsa puspe continuo igl viedi ad essean rivos vei enturn miez d'october a San Francisco. Sas quintar or, quand gi ch'igl viedi a gia diro. Oz e quei en spass, an quindesch gis tres eandas rivin vei.

Ussa eran alla teara digl ôr, ad ils blears da nus han surveglianza avunda da quella, pernea jau bagn. Las nossas illusions en svanidas igl emprem gi. Igl tains grand era passo. Per las veias anturn schascheva nign ôr, a nus vagn peia nuta gia da sasbassar per prender sei tal, schagea ca's vessen gia fetg da basigns. Las nossas bursas eran poc oter ca vidas. Tut era carischeias, lavur survegnevan betg, ingles savevan betg, ad in era agn que benedia San Franzisco gnanc sir da la veta. Per mintga teclareia saglievin ils revolvers or ils satgs. Tant eran gnis da capir, ca sei ancunter las muntognas, ch'in vaseva da lientsch, segigl minas dad ôr, là setgin anc far la furtuna. Ascheia essan nus prest stos resolts da bandunar igl martgea ad ir sei ancunter las muntognas. Quei e puspe sto en stentus viedi, a nus vagn puspe gia d'andirar fom a set. Basta, anzacuras essan rivos sei. Qua lavavin ôr ord igl sablun dils flums ad uals. Enaparts stevan ansemel an cumpagneias ad enaparts ancurevan sulets. Blear devigl betg ôr. Sch'egn cattava anzatge, erel betga ple sir da la veta. Nus vagn ussa ear saspargia ad antschiet ad ancorir ôr. Jau ve catto nut a sund perquei ia plen-sei allas minas. Tut sulet sunti samess sen veia ad ia per culms a vals. Finalmeng sunti rivo tier en tunnel, ord il qual i transportavan crappa, ca cunteneva ôr. Jau ve lia dar d'antallir, ca anquieri lavur, mo ils americans mi capeschan betg. Ussa mi vean ena stupenta ideia. Jau samett a lavur cun els, schi bagn sco se. Quei sto ver plaschia agli capo, pertge el ha do digl tgea a mi scho far anavant. Jau, lead sco en retg, ve sado tutta fadeia da far la lavur anurdan a ve savia star là. Igl mi plascheva stupent, quegl era agl

antier gliat sco'gl s'oda, oravant tut igl capo. Sund ear plan a plan gnia d'amprender en pér plets ingles. Schon gl'amprem gi veia savia sear cun els davo la mesa a maglear puspe enea detgavunda a ple égl gnanc gnia andamaint a mei da giavischar. Suainter tres quater eandas hagl do pajaglia, dus talers a miez igl gi. Igl meas cor fascheva tschearts sagliotTERS, cur ve via quella pluna daners. Igl tains da misergia era passo.

Igl era ena dumengia, ad igl capo mi ha lia dar d'antallir, ca degi ussa, suainter en tains da stentusa lavur ir culs meas camarats giau agl martgea a far legher. Mo jau, tup ca sund sto, ve antalletg quei tut fols, ve cartia, ca segi ussa relascho, a la mi legreia ha samido an disillusiun dolurusa. Sund ia ad ancuretg lavur an en oter lia. Suainter en pér gis veia catto tala, puspe an ena mina. La sunti sto fri lung tains, schagea ch'igl mi plascheva betga schi bagn sco agl ampren lia, mo gudagnea veia nuŕa mal.

Scha vess savia, tge ca sund gnia sesur pér ple tard! Igl meas capo era, cur sund betga turno suainter en pér gis, sto ia agl martgea ad ancurir me, mo natiral betga mia catto. Anstagl me hal pria cun el igl Schamun Mani dad Andeer — quei fuss sto igl frar da la dunna Lutta. — Lez de ver fatg la si fortuna an quella mina. El vegi saparticipo veda l'interpresa a capia la tgosa. Gliez sto propi easser, pertge, cur ca el e turno, erel en rechun, quei has tei schon ear udia. Forza has tei ear anc ancunaschia el; igl e betga schi gi, ch'el e mort. — Oters gin, ch'el vevi catto en toc d'ôr, quei ch'el vegi pudia purtar, a da lez derivi la si rechezta. Jau creg dantant nuta quei. Probavel hala la mina rendia bagn; igl dat da quellas. — En beal daner vevel ear fatg igl Hans Fimian da Pazen; quei veans ear a saver. Cun nut vessel betga savia comprar en da ques funs a vessel igl feagl betga savia metter na ustreia digl Bavregn, se Donat sco'la e oz.

Mender erigl sto ia cugl Gion Curey da Lohn. El veva ancuretg ôr tut sulet a duevi ver en bun tant. Mo ena notg eni ruts aint alla si hetta, al han murdragea a rubo tut igl ôr. Ils morders hani natiral betga survagnia. Pover schani, igl era en stupent giuven, ad el vevi agl senn da vagnir dalunga anor. — Ea quiaint nava tiev ruch.

Davent digl savund plaz sunti jau sto gnia tier en talianer. Là gudagnevi bagn, 7 talers igl gi. Jau veva da prender seiador sablun

ord en flum. Que sablun cuntaneva ôr. Tugi erigl da star an l'ava, a quei era betga gest ampernevel. Ear erel igl talianer en mal-cuspirevel, targeva tubac a schava dar ils daguts digl nas aintagiau alla pulenta, a mintgatant ear il tubac sez, ascheia ca veva da maglear pulenta cun aint tubac da trer. Quei era betga tenor igl meas gust, fuss matem ear betga sto tenor igl teas, ad ascheia veia banduno la piazza culla buna schurnada ad ancuretg en' otra.

Cugl tains capevi fri bagn la lavur allas minas, ad igl davos veia gia igl post d'en survigleader. Natiral guadagnevi là bagn, mo ple ca enea sunti sto an prievel 'la veta. Da tains an tains vagnevel igl ôr trasporto cun ena caravana da tgavals da suma an en lia, ch'era 3—4 gis ple da liensch. A quei era en fri prigulus viedi. Igl era dad ir tras cuntradas anc betga habitadas, tras golds a vals poras. Là satanevan sei mors (ners) salvadis, ca saglievan a dias allas caravanas, per rubar igl ôr. Quei era betga legher schanis. Igl ple priglus erigl da notg. In era betga mument sir da la veta.

En pérgea sunti ear jau sto sco menader da la caravana. Enzatge devigl mintgea, dantant pigl blear me sagittens. Nus navan 8—10 humens culla caravana, tuts natiral a tgaval a bagn armos. Pigl blear gnevan da spuantar ils rubadurs cun en pér schuz. Enea e da beal cler gis ena roscha da ques schumaris saglis davo nus nador d'ena val. Per furtuna vainsa anc satgiert els a tains, schiglio fussen stos pears. Quegl e ia tier da que tscheart! Nus vevan las miglras armas ad en pér dils nos eran versos an da ques cumbatts. Tschentg dils brigants vainsa spedia vei an l'oter mund, en pér plesso greavameng. Tschels en gnis da fugir. Mo ear nus vagn pears en um ad ena troppa eran plessos. Jau sund gnia da mitschear cun en pér sgriffels ad en pér bottas. Ils morts vainsa saterro, igl nos camarad an ena fossa sulet a gli mess sella fossa ena crusch. Ils brigants plessos vains pria cun nus a surdo agl martgea alla dertgira.

Ascheia vivevan quaint ena veta priglusa. Tras la breav da l'egn u l'oter dils meas cumpogns eran ils meas geniturs gnis sesur, ca jau segi an ena piazza, no' ch'in segi betga siir da la veta. En beal gi survinti ena breav da meas bab, ca degi dar sei quella piazza ad igl ple bugent gnir an or. Jau veva qua igl davos gudagnea fri bagn a duvro poc. Allas ustreias anturn a giujear navi nut, a ascheia veia schon stgia sapartartgear dad ir anor. Quella veta sal-

vadia mi plascheva zuar nuta mal. An quels onns hani plascher ved' aventuras a gnanc sapertratga, ch'in savess en beal gi easser mort a fitto. Dantant veia propi antschiets a schar ancrescher, da gi an gi daple. A cunenea veia tgappo la luna dad ir anor. Ils capos da la nossa mina, jau lastga quei schon gir, mi han scho ir nuidas; els safidavan digl Svizzer. Ils Svizzers eran insumma bagnvis liaint ad en quei anc oz, a gest per quei ch'in sa ascheia agl antier propi saschar sen els.

Cur sund rivo a San Francisco, jau era igl antier tains betga sto ple là, veia saschmarveglea, co que martgea era carschia, a co in veva ussa urden ad in era siir da la veta. Oz de quei easser anc blear ple grandius, a scha savess gest, nassi aint per en tainset a vurdar. Mo tge, quei e tut me fantaseias!

Igl viedi anor e sto blear ple amparnevel ca quel anaint, ad en beal gi sunti puspe sto qua agl meas tgear Ziran a mai al ve banduno ple.

Scheia, igl meas giuven, ussa has udia, co igl e sto ia cun me alla Meric. — Igl sulegl va ancunter rendia, a jau vi ir vei agn stiva, la mi feglia a mess ampo alla pegna, a quei verteschin da que tains ad als meas onns bugent. Ste cun Dia!»

Remarca. Quei ca e scret qua, deriva per part da quei ch'igl ô Non ha raquinto a mei a per part da notiztgas, ca ve survagnia digl seas fegl, Gion Gelli a Cuira.